

Ivica ŽIŽIĆ

Ljestve Jakovljeve. Suvremena glazba i religiozna imaginacija

– Služba Božja, Split, 2021., 128 str.

Na razini kršćanske svakodnevice razvidno je da se događa procvat duhovnih šansona, oblika duhovne glazbe koja sa sobom nosi i neka obilježja glazbe vremena u kojem živimo. Vidi se to po ritmu, metru, instrumentima koji dominiraju, aranžmanima, melodičnosti i drugim pokazateljima. Međutim malo je onih koji zapažaju *istinsko buđenje* religijske i duhovne glazbe tijekom XX. i XXI. stoljeća u europskom kontekstu, a koja odstupa od šansonijerstva. Među rijetkim teozozima koji upućuju na to buđenje jest hrvatski teolog Ivica Žižić koji u svojoj knjizi *Ljestve Jakovljeve. Suvremena glazba i religiozna imaginacija* donosi na uvid procvat religijske i duhovne glazbe koja svoje korijene ima u liturgijskoj tradiciji istoka i zapada. Takva glazba zaboravlja vrijeme te se vraća iskonskom skladu i posvećuje se događanju vječnosti. S teološko-društvene točke motrišta, važnost glazbe koja svoje oaze lijepoga, dobrog, plemenitoga i istinitoga nalazi u liturgijskim tradicijama kršćanstva sastoji se u njezinoj sposobnosti da postmodernoga čovjeka trgne iz svijeta u kojem se živi kao da Boga nema te mu probudi čežnju za Svetim, odvede ga u predjele u kojima se nalaze zakopani izvori koji imaju moć preobrazbe i koji su sposobni upozoriti na moguć-

nost čovjekove transcendencije. Sublimirani sadržaji notnih zapisa, ritma, instrumenata (ljudskoga glasa) i melodije pet suvremenih europskih skladatelja, čije nam ideje i uratke predočuje Žižić, a čije sam skladbe preslušavao tijekom pisanja ovoga prikaza, uistinu su osvježavajući i ohrabrujući čovjeku koji se umorio u fragmentalizaciji i površnosti glazbe koja budi tek površne emocije ostavljajući čovjeka bez oaza kadrih dovesti ga u dubine i na izvore istinskoga melosa koji je na Božju slavu i čovjekovu duhovnu obnovu. Zapoostavljanje tradicije, općenito, dovelo je do zapostavljanja glazbe, koja u liturgiji postaje sredstvo koje čovjekov duh uzdiže u visine te mu gotovo omogućuje udioništvo na Božjem veličanstvu. Stoga nije ni čudo da Crkva smatra svetu glazbu svojevrtnim sakramentom, tj. čujnim znakom nevidljivih duhovnih vrjednota.

Kako bi osvijetlio procvat religijske i duhovne glazbe, Žižić u svojoj knjizi posvećuje pozornost petorici istaknutih europskih skladatelja koji su svojim djelima uspostavili suvremene estetske kanone, čime su pokazali da ljepota ponovno pronalazi put do svetoga. Petoricu skladatelja ujedinjuje niz estetskih i duhovnih poveznica. Najočitiije je to da njihova glazba prodire u molitvu i dovršava se u njoj. Oslanjajući se na teološku imaginaciju, Žižić tumači njihovu glazbenu sakralnu umjetnost biblijskim slikama, kao što su *ljestve, glas, noćno iskustvo vjere* i *agon*. U njihovoj se glazbi susreću iznimna iskustva struja-

nja, uzdizanja i poniranja u otajstvenu cjelinu, pri čemu je, kako autor podcrtava, vidljiva holistička igra cjelovitoga i svetoga.

Prvi među Žižićevom petoricom veličanstvenih jest estonski skladatelj Arvo Pärt (1935.), obraćenik na pravoslavlje i inovator novoga skladateljskoga stila *tintinnabuli*. Djela mu ostavljaju dubok dojam povezanosti sa svetom glazbom liturgijske predaje. Njegova glazba ima za cilj razvoj »novoga glazbenoga uha« do kojega se dolazi pozornim slušanjem tekstova i glazbene liturgijske predaje. Djela toga estonskoga skladatelja imaju liturgijski i teološki korijen te su usko vezana uz molitvu. Estetski ključ glazbe estonskoga skladatelja nastanjenoga u Beču rađa se iz duhovnoga iskustva koje se približava *moliteljskom logosu*. Imajući to na umu, Žižić osvjetljava estetsku narav molitve u Pärtovoj glazbi, pri čemu preispituje izvorni smisao obredne molitve i njezine antropološke odjeke. Velike zasluge toga suvremenoga skladatelja jesu u tome što u njegovoj glazbi primat pripada glasu. Veličina izvorne poetike glasa očituje se u svojoj tjelesnoj imanenciji i uzvišenoj transcendenciji. Po glasu se otajstveno događa molitvena čarolija. Povratak glasu polazište je za otkriće izvornoga glazbenoga iskustva koje u sebi nosi svete korijene. Za Pärta umjetnička sublimacija treba uzdići glas na razinu čiste prisutnosti gdje se glas pojavljuje kao *pokaznica prisutnosti*. U njegovoj glazbi istaknuto mjesto zauzima šutnja, jer glas od šutnje zadobiva osobitu po-

stojanost. Šutnja čisti glazbu od ekspresivnih konvencija, kako tumači Žižić. Ona je posljednji prag glazbe.

Među suvremenim skladateljima zaslužnim za procvat religijske i duhovne glazbe, Žižić u svojoj knjizi posvećuje prostor škotskom skladatelju i dirigentu Jamesu MacMillanu (1959.). Njegova je glazba izrazito religiozna, konfesionalno katolička, teološki privržena tradiciji svete glazbe i u svakom pogledu suvremena. Prožeta je motivima škotskoga etosa i melosa. Ona nema samo estetsko, nego moralno i društveno poslanje. MacMillan smatra glazbu najduhovnijom od svih umjetnosti jer ona najdublje zalazi u pore ljudsko-božanskoga iskustva. Argumente za svoju glazbenu teologiju taj skladatelj pronalazi u dvama biblijskim događajima: stvaranju iz Adamova rebra i događaju navještenja Blaženoj Djevici Mariji. Žižić primjećuje da MacMillana od ostalih postmodernih autora – čija su djela pisana za »duhovne potrebe« nespokojne publike današnjice ili za postmoderne tragatelje za novom duhovnošću – razlikuje činjenica da njegova djela imaju ishodište u predaji. Još je jedna posebnost njegove glazbe u odnosu na postmodernističke trendove, a ta je da je ona uvijek u službi nacionalnom i vjerskom identitetu. U MacMillanovim djelima koja su nastala za liturgiju uočljiva je njihova izrazita performativnost. U njima povezuje veličanstvene koralne tradicije i suvremenost. Primjeri su takvih djela *A child is born in Bethlehem* i *Hymn to the Blessed Sacrament*. Tim i

drugim djelima MacMillan otkriva se kao skladatelj koji svoju glazbu stvara i tumači kategorijama svoga vjerničkoga mišljenja i osjećaja. Žižić zamjećuje da je MacMillanova glazba za liturgiju eminentno doksološka. Njegova glazbena doksologija obilježena je dvama biblijskim poklicima: *Gle, evo kosti od mojih kostiju* i *Neka mi bude*. Prvi je klik taj stvaralaštvu, a drugi radosti ljepote glazbe. U cjelini ona je molitveno refleksivno poniranje u velika otajstva kršćanske vjere. Najizvođenije MacMillanovo djelo jest *Veni, Veni, Emmanuel* iz 1992. godine koje tumači kao hod u otajstvo Kristova uskrsnuća i utjelovljenja.

Francuski skladatelj, orguljaš i glazbeni pedagog Olivier Messiaen (1908. – 1992.) nadahnuće za svoja djela pronasao je u vjeri. U užasu ratnoga zatočeništva Messiaen je došao do uvjerenja da glazba nikada ne prestaje »dodirivati Boga«. Njegova su djela teološki osmišljena. Primjer takvoga djela jest *Kvartet za kraj vremena* koje je nadahnuto apokaliptičkim nagovještajem anđela o koncu vremena (usp. Otk 10, 6). Iako je nastalo usred rata, u njemu nema ni bijesa ni pobune, nego samo nježna i radosna glazba koja nagoviješta novi svijet. Glazbeni stavci sadržani u *Kvartetu* velike su metafore nebeskoga života u kojem nema vremena. Atemporaliziranje se pokazuje kao objedinjeni muzikološki i teološki postupak u tome djelu. Messiaen ne doživljava apokalipsu kao gromoglasnu tutnjavu sudnjega dana, vrisak, urlik, vapaj,

osvetu i traženje odmazde. On svojom glazbom nadilazi tamu, bijes i gorčinu. Sve je uronjeno u Isusovu slavu. Taj francuski skladatelj shvaća svoju glazbu kao refleksiju Božje slave koja ima mistagošku funkciju rasvjetljavanja istina katoličke vjere. Prema Messiaenu, umjetnost, a posebno glazba, dopušta pristupiti zbilji koja nije nerealna, nego je onkraj stvarnosti. Čistoću izraza za svoja djela pronalazi u gregorijanskim napjevima. Messiaen se uvijek izjašnjavao kao teološki skladatelj koji svoju inspiraciju crpi iz katoličke vjere. Svojim je djelima otvorio novi put u ozbiljenju suvremenoga glazbenoga religioznoga izraza unatoč protivnim sekularizacijskim trendovima. On je, kako to uočava Žižić, bio istinski teolog koji svoju umjetnost smatra nekom vrstom teološkoga istraživanja.

Glazba poljskoga skladatelja Henryka Góreckoga (1933. – 2010.) splet je religijskih, društvenih, političkih i osobnih elemenata. Na kompleksni *pathos* njegove glazbe, koja treperi u ozračju svijetle sjete, utjecali su nacizam i komunizam koji su za sobom odnijeli mnoge žrtve u njegovoj obitelji. U svojim djelima taj plodni poljski skladatelj okrenuo se glazbi koja je kadra ne samo mijenjati slušateljjev duhovni pogled nego i tjeckove povijesti. U njegovim kasnijim djelima tekst igra vodeću ulogu, a važnu ulogu ima i tradicija. U njegovim je djelima dominantna poetika ljudskoga glasa kao iskonskoga mjesta ljepote te se zamjećuje traganje za svetim motivima, a vidljiva je i svojevrsna

sakralizacija figura majke, domovine i svijeta. Među Góreckovim skladbama koje analizira Žižić dvije su reprezentativne: *Beatus vir* i *Miserere*. Prvu je naručio krakovski kardinal Wojtyła o devetstotoj obljetnici mučeničke smrti Stanislava Krakovskoga, a premijerno je izvedena pri prvom posjetu Ivana Pavla II. svojoj domovini. Druga je pisana za osmoglasni zbor *a capella*. Riječ je o neobično dugom vokalnom djelu. *Miserere* se ozbiljuje kao skrušen hod, nošenje križa i nasljedovanje Krista. To je introvertna meditativna skladba sa značajnim emotivnim nabojem. Sjeta i ljepota u njoj ostaju znakom otpora silama bezbožnoga i nečovječnoga režima. Poput njegovih drugih djela, i to je prožeto minimalističkom estetikom usredotočenosti na riječ, strukturu i ponavljanje. Sakralnu glazbu Henryka Góreckoga Žižić vidi kao ranjivu glazbu jer u njoj postoji sjetna čežnja za iskonskim mirom u Bogu. Ona je osvijetlila postojanje jednoga ponosnoga naroda koji je oduvijek privržen Bogu i jasnogorskoj Bogorodici, a u sumornim je vremenima ta glazba pružala glas onima koji su ostajali bez njega.

Britanac John Tavener (1944. – 2013.) pripada redu skladatelja koji napuštaju prostor svjetovnoga postmoderniteta te se okreću kršćanskom istoku na kojem traže svoje oaze nekih dubljih istina. Njegova djela utjelovljuju mističnu ljepotu slave. Ubraja ga se među predstavnike »nove duhovne jednostavnosti«. Djela su mu obilježena estetskim asketizmom i orijentalnim arhaizmom

koji dijalogizira s grčkim i ruskim napjevima, bizantskom zbornom glazbom, ne isključujući ni srednjovjekovnu crkvenu glazbu. Ortodokсни ritualni element reflektira se na svim razinama Tavenerove glazbe. Njegova je glazba privukla pozornost sekularnoga svijeta i odatle razgorila plamen čovjekove čežnje za svetim, koja je postala očigledna u postmoderni. Taj bivši prezbiterijanac prelaskom na pravoslavlje našao je spokoj i mir svoje duše. Za svoju glazbu kaže da je ona *sonorna ikona*. U središtu njegove glazbe nalazi se ponizno i blago otvaranje prostora očitovanju svete drugosti. Njegova se glazba rađa u prostorima nutarnje šutnje. Žižić bilježi da je gotovo sva Tavenerova glazba zaočružena svijetlom aureolom šutnje koja obilježava svetačku dostojanstvenost. Šutnja je mjesto povratka riječi Otajstvu. Riječ se pojavljuje u svjetlu šutnje. Šutnja je jedina dostojna ugostiti molitvu. Vidljivo je da u mnogim svojim djelima, kao što su *Hymn to the Light*, *Ikon of the Trinity* i *Mystic Prayer to the Holy Spirit*, koja su satkana od motiva svjetla, slave i objavljenja, Tavener koncipira glazbu kao otkrivenje u kojem se otkriva slava otajstvene ljepote koja unosi osjećaj spokoja u bogoslužje. U Tavenerovoj glazbi glavnu ulogu ima motrenje, odnosno »bivanje unutar glazbe«, kako to zapaža Žižić. Riječ je o refleksnom procesu poniranja u glazbene ikone koje čuvaju i objavljuju svetu tajnu. Njegova se glazba pojavljuje kao osvjetljenje i prozirnost za duboku spoznaju bitnosti. Ostajući vjeran svojoj pravoslavnoj vjeroispovijesti, Tavener

se u svojim kasnijim djelima posvetio mistici proučavajući duhovne tekstove kršćanske, islamske, indijanske, tibetanske i hinduističke tradicije. Njegova je glazba, kako zaključuje Žižić, plod spomena na svete početke i eshatološke dovršetke povijesnoga vremena, poput velebnoga ikonostasa, sva arhaizirana, vertikalna, satkana od ikona koje nas motre i uzdižu u svjetove svoje divote.

Tim pomnim izborom suvremenih europskih skladatelja koji se odmiču od sekularističkih izričaja u ozbiljnoj glazbi te svoju inspiraciju pronalaze u liturgijskoj tradiciji istoka i zapada pokazuje se kako liturgijska glazba još uvijek pronalazi svoje *tiho*, ali važno mjesto u svijetu i liturgiji. Korelacija između vjere i liturgijske glazbe postojala je oduvijek te je prolazila kroz različite faze. Tim svojim djelom Ivica Žižić pokazuje kako izabrani skladatelji vraćaju vjeru u snagu umjetničkoga u slavlju vjere. Ti skladatelji, suprotno sekularizacijskim strujanjima i postmodernim subjektima koji u glazbi traže nasladu, dovode čovjeka do svete drugosti, do višnje drugosti koja je nošena percepcijom svetoga, kako to rezonira autor ove knjige. Glazbena djela tih skladatelja pobuđuju čežnju za iskonskim mirom u Bogu, nasuprot glazbi koja stvara nemir i vodi čovjekovoj osobnoj i društvenoj dezintegraciji. Njihova je glazba anabatsko slavlje uzdignuća. Slušatelj je pozvan zakoračiti u svijet nebesnika i prebivati u njihovoj slavi. Njihova glazba služi kao medij stvaranja novih

mogućnosti ljepote u kojem transcencija zauzima prednost pred imanentnošću svijeta. Osim što ima poslanje u sekularnom svijetu da pronese radosnu vijest blizine svetoga i bude svjedočanstvom njezine veličine, glazba tih skladatelja ima misiju da pronade liturgiju koja je doživjela eroziju jer je postala odveć racionalna i daleka, antropocentrična, ponižena kičem i neukusom te da u njoj oživi iskustva vječnosti.

Žižić je u svojoj knjizi *Ljestve Jakovljeve. Suvremena glazba i religiozna imaginacija* upozorio na važnost korelacije između vjere i kulture te na činjenicu kako vjera uistinu može biti dubinska dimenzija ljudskoga duha i njegove egzistencije, uzdižući je prema njezinu krajnjemu cilju. Kultura (ovaj put glazba) pokazala se uistinu kao forma kojoj vjera može dati istinsku supstanciju. Ova je knjiga važan doprinos u ostvarenju misije glazbe koja liturgiju čini prozračnijom, a sveto uprisutnjuje na najuzvišeniji način. Vjerujemo da će ono što je u oživljavanju i procvatu glazbe koja se vratila liturgijskim korijenima kršćanskoga istoka i zapada postalo jasno Estoncima, Francuzima, Britancima i Poljacima, ovom knjigom još očitije i jasnije postati i nama Hrvatima. Žižićeva će knjiga biti vrlo korisna teolozima, glazbenicima, glazbenim teoretičarima i povjesničarima, proučavateljima novih stilova u skladanju glazbe te svima koji njeguju kulturni, a posebno glazbeni doprinos.

Hrvoje Kalem